

Skutki prawne naruszenia obowiązku wierności małżeńskiej w prawie spadkowym

Legal Consequences of a Breach of the Obligation of Marital Fidelity in the Law of Succession

Abstract

Mutual fidelity is one of the fundamental duties of a married couple (Article 23(2) of the Family and Guardianship Code); there is no doubt that a breach of this duty, i.e. marital infidelity, can have an extremely negative effect on the functioning of the marriage and lead to legal separation or divorce. It is clear, however, that not every case of marital infidelity leads to legal separation or to the dissolution of the marriage by divorce; in particular, it may happen that the marriage relationship is terminated by the death of the betrayed spouse. The question then arises as to whether and, if so, what legal consequences under the law of succession may arise in the legal sphere of the spouse who has committed a breach of marital fidelity. The purpose of this article is to try to answer this question without claiming to be an exhaustive study of the problem outlined. The remarks made here will not, in principle, concern separated spouses since legal separation excludes the legal succession of the deceased spouse (Article 935¹ of the Civil Code). A separated spouse could, therefore only inherit from a deceased spouse by way of a will, which is likely to be rather rare.

KEYWORDS: marriage, infidelity, succession law, testament, disinheritance, legitimate portion

SŁOWA KLUCZOWE: małżeństwo, niewierność, prawo spadkowe, testament, wydziedziczenie, zachówek

ANITA LUTKIEWICZ-RUCIŃSKA – doktor nauk prawnych, Uniwersytet Pomorski w Słupsku, ORCID – 0000-0003-1530-1511, e-mail: anita.lutkiewicz-rucinska@apsl.edu.pl

1 | Uwagi wstępne

Wzajemna wierność jest jednym z podstawowych obowiązków małżonków (art. 23 zd. 2 k.r.o.). Nie budzi wątpliwości, że uchybienie temu obowiązkowi, tj. niewierność (zdrada) małżeńska, może w skrajnie negatywny sposób wpłynąć na funkcjonowanie małżeństwa, prowadząc niekiedy do orzeczenia rozwodu lub separacji. Warto nadmienić, że w Polsce w 2022 r. orzeczono 60162 w rozwodów, przy czym niedochowanie wierności małżeńskiej było wyłączną przyczyną rozkładu pożycia w przypadku 2533 rozwodów, natomiast stanowiło jedną z jego przyczyn w przypadku 8014 rozwodów. Z kolei na 693 orzeczonych w 2022 r. separacji, liczby te wynosiły odpowiednio 24 i 40^[1]. Jak wynika z powyższych danych, niedochowanie wierności małżeńskiej nie stanowiło przyczyny większości przypadków rozkładu pożycia małżeństw rozwiedzionych lub separowanych sędownie w 2022 r. (i nie tylko w tym roku^[2]), nie można jednak uznać ich za marginalne. Przytoczone liczby zapewne zresztą nie oddają rzeczywistych rozmiarów niepożądanego zjawiska niewierności małżeńskiej, przede wszystkim z trzech powodów. Po pierwsze, nie każdy małżonek dowiadyuje się o „niedochowaniu wiary” przez drugiego małżonka. Po drugie, nie każde wytoczenie powództwa o rozwód lub separację znajduje finał w postaci orzeczenia tychże; może się zwłaszcza zdarzyć, że sąd stwierdzi brak pozytywnej przesłanki rozwodu lub separacji bądź wystąpienie chociażby jednej z przesłanek negatywnych (art. 56 i art. 61¹ k.r.o.). Po trzecie, należy wziąć pod uwagę małżeństwa, w których mimo znanej małżonkowi niewierności drugiego małżonka nie wytacza on powództwa o rozwód lub separację, z różnych zresztą przyczyn. Może być wśród nich w szczególności pragnienie ratowania związku małżeńskiego, uzależnienie ekonomiczne od współmałżonka lub brak sił wywołanych chorobą. Oczywiście jest

¹ Rocznik Demograficzny 2023, Główny Urząd Statystyczny, 229 i 237, stat.gov.pl

² Dla przykładu por. dane za rok:

2017: orzeczono 65257 rozwodów, w tym 3750 rozwodów w przypadku, gdy niedochowanie wierności małżeńskiej było wyłączną przyczyną rozkładu pożycia oraz 10435, gdy stanowiło jedną z przyczyn rozkładu pożycia; odpowiednie liczby dotyczące orzeczonych separacji: 1569; 66; 132, Rocznik Demograficzny 2018, Główny Urząd Statystyczny, 235 i 242, stat.gov.pl.

2012 r.: orzeczono 64432 rozwodów, w tym 5754 rozwodów w przypadku, gdy niedochowanie wierności małżeńskiej było wyłączną przyczyną rozkładu pożycia oraz 9899, gdy stanowiło jedną z przyczyn rozkładu pożycia; odpowiednie liczby dotyczące orzeczonych separacji: 2515, 140, 230, Rocznik Demograficzny 2013, Główny Urząd Statystyczny, 263 i 271, stat.gov.pl.

przy tym, że niezależnie od tego, który ze wskazanych wyżej scenariuszy będzie miał miejsce, tj. od tego, czy zdradzony (zdradzany) małżonek wiedział o zdradzie (zdradach) współmałżonka, jaki i od tego, czy wiedząc o tym wytoczył powództwo o rozwód lub separację, może się zdarzyć, że związek małżeński ustanie przez śmierć zdradzonego (zdradzanego) małżonka. Nasuwa się wówczas pytanie, czy, a jeżeli tak, to jakie w świetle przepisów prawa spadkowego skutki prawne mogą powstać w sferze prawnej tego małżonka, który naruszenia wierności małżeńskiej się dopuścił.

Celem niniejszego artykułu jest próba udzielenia odpowiedzi na to pytanie, bez aspiracji do wyczerpującego opracowania nakreślonego zagadnienia. Zawarte w nim uwagi nie będą w zasadzie dotyczyły sytuacji, gdy między małżonkami była orzeczona separacja, jako że wyłącza ona dziedziczenie ustawowe po zmarłym małżonku (art. 935¹ k.c.). W rachubę wchodzi więc jedynie rozrządzenie majątkiem na korzyść separowanego współmałżonka w testamencie, co zapewne będzie raczej należało do rzadkości.

2 | Pojęcie wierności małżeńskiej

Podejmując próbę odniesienia się do skutków prawnych naruszenia obowiązku wierności małżeńskiej mogących dotknąć małżonka, który tego naruszenia się dopuścił (choćby ograniczonych tylko do prawa spadkowego), warto przypomnieć na czym obowiązek wierności małżeńskiej polega. Ustawodawca nie definiuje ani nie przybliża pojęcia wierności, do której wzajemnego dochowania obliguje małżonków w art. 23 zd. 2 k.r.o. Pojęcie to objaśniane jest przez judykaturę, pochyla się nad nim także nauka. Wskazuje się mianowicie, że z nałożonego na każdego z małżonków obowiązku wierności wynika zarówno zakaz współżycia fizycznego z inną osobą, jak i zakaz dokonywania względem niej innych zachowań o charakterze seksualnym^[3],

³ Tak Tomasz Sokołowski, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Henryk Dolecki, Tomasz Sokołowski (Warszawa: Wolters Kluwer, 2013), 97; podobnie np. Jakub Pawliczak, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Maciej Domański, Jerzy Słyk (Warszawa: C.H. Beck, 2024), teza 97; Mariusz Fras, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, red. Mariusz Fras, Magdalena Haldas (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023, Lex/el.), teza VI; Janusz Gajda, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*,

niezależnie od płci tej osoby^[4]. Jak to ujmuje Radosław Krajewski, wierność małżeńska „oznacza wykluczenie osób trzecich ze sfery stosunków seksualnych między małżonkami”^[5]. Nadto, zgodnie z panującym poglądem obowiązek wierności wyłącza dopuszczalność nawiązania z inną osobą więzi emocjonalno-erotycznej, nawet jeżeli nie doszłoby między tą osobą a małżonkiem do fizycznego zbliżenia^[6]. W szczególności, zgodnie z często przywoływanym w literaturze stanowiskiem Sądu Najwyższego wyrażonym w orzeczeniu z dnia 26 marca 1952 r., „Związanie się małżonka z inną osobą węzłem uczuciowym, w którym wprawdzie nie dochodzi do cudzołożnych stosunków, ale któremu towarzyszą wyznania miłości i pocałunki, może być odczute przez drugiego małżonka jako naruszenie, a nawet zerwanie więzi uczuciowej i moralnej, która łączyła małżonków, i może być, zależnie od okoliczności, uznane za ważną przyczynę rozkładu pożycia małżeńskiego”^[7]. Jak się przy tym podkreśla, silne uczucie miłości do osoby trzeciej nie stanowi uzasadnienia naruszenia ciężącego na każdym z małżonków obowiązku wierności^[8].

Należy zaznaczyć, że w orzecznictwie i nauce występują wypowiedzi ujmujące obowiązek wierności małżeńskiej szerszej, niż omówiony wyżej, tj. w oderwaniu od sfery erotycznej (choćby realizowała się poprzez nawiązanie przez małżonka z osobą trzecią wyłącznie więzi emocjonalnej o zabarwieniu erotycznym). W szczególności Tomasz Sokołowski, dzieląc pogląd, że naruszenie obowiązku wierności może polegać na nawiązaniu wyłącznie więzi emocjonalnej, przyjmuje, że obowiązek ten rozciąga się także na sferę kontaktów towarzyskich. Odwołując się do przykładu, wskazuje, że niedopuszczalną jest „sytuacja, w której jedynym

red. Krzysztof Pietrzykowski (Warszawa: C.H. Beck, 2023), teza II.16; zob. też w szczególności Radosław Krajewski, *Prawa i obowiązki seksualne małżonków. Studium prawne nad normą i patologią zachowań* (Warszawa: Oficyna, 2009), 308-316 i 318-319 i powołana tam literatura.

⁴ Tak np. Krajewski, *Prawa i obowiązki*, 310; Pawliczak, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, teza 96.

⁵ Krajewski, *Prawa i obowiązki*, 292.

⁶ Zob. np. Józef Stanisław Piątoski, „Prawa i obowiązki niemajątkowe”, [w:] *System prawa rodzinnego*, red. Józef Stanisław Piątoski (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo, 1985), 236; Tadeusz Smoczyński, „Prawa i obowiązki małżonków”, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. XI, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. Tadeusz Smoczyński (Warszawa: C.H. Beck, 2014), 220; Marta Jadczak-Zębrowska, *Prawa i obowiązki małżonków* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 99.

⁷ C 813/51, LEX nr 3223266.

⁸ Zob. orzeczenie SN z 8.05.1951 r., C 184/51, OSNC 1952, z. 1, poz. 21.

powiernikiem męża jest inna kobieta, z którą on – pomijając w tej mierze swoją żonę – spędza wiele wolnego czasu i omawia wszystkie swoje problemy, także małżeńskie, aczkolwiek nie dochodzi pomiędzy tymi osobami do żadnych kontaktów fizycznych”^[9]. Powołany autor obejmuje zakresem pojęcia wierności także gotowość niesienia niezawodnej pomocy w trudnych sytuacjach, odwołując się w tym kontekście do pojęcia „wiernej przyjaźni”^[10]. W orzecznictwie i literaturze można spotkać podobnie szerokie rozumienie obowiązku wierności wynikającego z art. 23 zd. 2 k.r.o. Mianowicie, jak w szczególności wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 8 grudnia 2000 r., zakresu tego obowiązku nie można odnosić „tylko do wąsko rozumianej płaszczyzny kontaktów seksualnych, ale należy nim również obejmować powinność zachowania wobec siebie wzajemnej lojalności w postępowaniu i wzajemnego poszanowania godności”^[11]. Jako przykład naruszenia tak szeroko rozumianego obowiązku wierności podaje się stworzenie pozorów zdrady małżeńskiej^[12], poddanie się przez żonę bez zgody męża inseminacji z udziałem obcego dawcy^[13], dokonanie przez żonę bez zgody i wiedzy drugiego małżonka aborcji, nawet wtedy, gdy określony przepis prawa na to zezwala^[14], zachowanie małżonka, który mając wiedzę o prawdziwych faktach dotyczących drugiego małżonka, nie dementuje

⁹ Sokołowski, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, 97. Stanowisko autora nie należy do odosobnionych; jak w szczególności wskazuje Dorota Stolarek, obowiązkowi wierności w sferze emocjonalnej nie należy ograniczać do więzi o charakterze erotycznym – Dorota Stolarek, „Cudzołóstwo. Uwagi na tle regulacji rozwodowej Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego” *Palestra*, nr 9–10 (2013): 116.

¹⁰ Sokołowski, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, 97. Należy zaznaczyć, że zdaniem niektórych przedstawicieli literatury tego rodzaju zachowania, jakkolwiek niepożądane, mieszczą się w obowiązku lojalności, a nie wierności – zob. np. Pawliczak, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, teza 103 i przywołane przez autora stanowisko judykatury i nauki.

¹¹ I CKN 1129/99, LEX nr 51635. Zob. też np. Adam Olejniczak, *Materiałnoprawne przesłanki udzielenia rozwodu* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1980), 43–44.

¹² Zob. orzeczenie SN z 19.12.1950 r., C 322/50, OSNCK 1953, z. 1, poz. 7; orzeczenie SN z 24.04.1951 r., C 735/50, LEX nr 3223317.

¹³ Tak np. Jadczak-Żebrowska, *Prawa i obowiązki*, 108. Natomiast zdaniem Smyczyńskiego takie zachowanie żony jest raczej nielojalnością, a nie niewiernością, chyba że było jej życzeniem, aby do zabiegu zapłodnienia użyć nasienia wskazanego przez nią mężczyzny, z którym jest związana uczuciowo – Smyczyński, „Prawa i obowiązki małżonków”, 221; podobnie Pawliczak, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, teza 105 i 105.1.

¹⁴ Tak Witold Borysiak, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Jacek Wierciński (Warszawa: Lexis Nexis, 2014), teza 44.

pogłosek czy pomówień, chociaż jest świadomy ich nieprawdziwości^[15]. Pojęcie wierności ujmuje się w nauce niekiedy jeszcze szerzej, tj. jako „trwanie przy przyjętych pozytywnych wartościach, dochowanie przyrzeczeń danych innemu człowiekowi i traktowanie go jako dobra autotelicznego, a nie jako środka do osiągnięcia innych dóbr”^[16]. Z kolei w ostatnich latach dokonywaną w nauce analizę pojęcia wierności rozszerzono na nowy obszar, a mianowicie rozważa się nawiązanie przez jednego z małżonków relacji ze sztuczną inteligencją w kontekście dopuszczenia się przez tego małżonka zdrady emocjonalnej^[17].

Zgodnie z panującym poglądem, obowiązek wierności małżeńskiej nie ma charakteru ekwiwalentnego, tj. zdrada jednego z małżonków nie powoduje, że drugi z nich jest uprawniony do takiego samego postępowania^[18]. Przyjmuje się także w orzecznictwie i (niemal jednolicie) w doktrynie, że nałożony na małżonków w art. 23 k.r.o. obowiązek wierności wynika z normy bezwzględnie wiążącej, a co za tym idzie małżonkowie nie mogą w drodze porozumienia zdjąć z siebie tego obowiązku^[19]. Sporne jest natomiast, czy mając na uwadze z jednej strony rozwodowe co do zasady skutki separacji (art. 61⁴ § 1 k.r.o.), a z drugiej w szczególności cel istnienia tej instytucji i istotę małżeństwa – obowiązek wierności ciąży na małżonkach, wobec których sąd orzekł separację^[20].

¹⁵ Janusz Gajda, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Akty stanu cywilnego. Komentarz* (Warszawa: C.H. Beck, 2002), 92.

¹⁶ Bronisław Czech, „Wierność małżeńska a kwestia winy rozkładu pożycia” *Przegląd Sądowy*, nr 5 (2007): 5-6.

¹⁷ Agnieszka Ogrodnik-Kalita, „Wierność w czasach cyfrowej zarazy, czyli o prawach i obowiązkach małżeńskich w dobie sztucznej inteligencji i nowych technologii” *Prawo i Więź*, nr 4 (2023): 399-418.

¹⁸ Tak np. Jerzy Ignatowicz: „Wspólne pożycie i współdziałanie dla dobra rodziny”, [w:] Jerzy Ignatowicz, Mirosław Nazar, *Prawo rodzinne* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2016), 225.

¹⁹ Zob. na ten temat w szczególności Krajewski, *Prawa i obowiązki*, 304-306 powołana tam literatura.

²⁰ Zob. na ten temat w szczególności Anna Sylwestrzak, *Skutki prawne separacji małżonków* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2007), 81-82 i powołana tam literatura.

3 | Niewierny małżonek jako spadkobierca testamentowy lub ustawowy

W pierwszej kolejności warto odpowiedzieć na pytanie, czy dziedziczący na podstawie testamentu lub ustawy małżonek, który naruszył obowiązek wierności małżeńskiej, może być uznany za niegodnego dziedziczenia po zmarłym małżonku. Przesłanki uznania spadkobiercy za niegodnego ujęte są w katalogu zamkniętym, ujętym obecnie w pięciu punktach art. 928 § 1 k.c. Mając je na uwadze, należy stwierdzić, że wskazane w nich okoliczności nie stanowią podstawy do uznania za niegodnego niewiernego małżonka, chyba że pojęcie wierności rozumiane jest szeroko, tj. jako obejmujące swym zakresem w szczególności obowiązek lojalności. Przy takim ujęciu wierności przynajmniej niektóre zachowania wskazane w art. 928 § 1 k.c., gdy dopuści się ich małżonek spadkodawcy, będą stanowiły naruszenie ciężącego na nim obowiązku wierności (np. nakłonienie spadkodawcy podstępem lub groźbą do sporządzenia lub odwołania testamentu). Natomiast uchybienie obowiązkowi wierności rozumianemu ściśle, a więc ograniczonemu do sfery kontaktów seksualnych oraz do sfery erotyczno-emocjonalnej więzi z inną osobą (choćby nawet bez nawiązania z nią kontaktów fizycznych o charakterze seksualnym), nie mieści się w przesłankach uznania spadkobiercy za niegodnego przewidzianych w art. 928 § 1 k.c. Należy też dodać, że zgodnie z dominującym poglądem art. 928 k.c. nie może być stosowany w drodze analogii, chociażby ostrożnej, do stanów faktycznych nim nieobjętych; nadto, zgodnie przyjmuje się, że niedopuszczalne jest, aby spadkobierca postępujący w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego został uznany za niegodnego na podstawie art. 5 k.c.^[21]

Można natomiast zauważyć, że w przypadku, gdy małżonek, który naruszył obowiązek wierności, został powołany przez drugiego małżonka do spadku w testamencie (np. jako jedyny spadkobierca z pominięciem pozostałych spadkobierców ustawowych), istotne znaczenie w kontekście zagadnienia stanowiącego przedmiot niniejszego opracowania wydaje się mieć okoliczność, czy spadkodawca w chwili sporządzenia testamentu o niewierności swojego małżonka wiedział. Jeżeli bowiem w chwili sporządzenia testamentu testator miał wiedzę o niewierności współmałżonka

²¹ Na temat tych zagadnień zob. np. Witold Borysiak, „Komentarz do art. 928 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak (Warszawa: C.H. Beck, 2024), tezy 29-36 i powołane przez autora orzecznictwo i literatura.

i mimo to, zgodnie ze swą niezakłóconą wolą, sporządził testament na jego rzecz, należy uznać, że zrealizował przysługującą mu swobodę testowania, a znaną mu niewierność drugiego małżonka najprawdopodobniej wybaczył. Jeżeli natomiast testator w chwili sporządzenia testamentu nie wiedział o naruszeniu obowiązku wierności przez drugiego małżonka, sytuacja jego współmałżonka jako spadkobiercy po otwarciu spadku jest mniej klarowna i może kształtować się odmiennie w zależności od tego, czy testator po sporządzeniu testamentu a przed otwarciem spadku taką wiedzę powziął i jak na nią zareagował lub nawet jak zamierzał zareagować.

I tak uzyskanie przez testatora wiedzy o niewierności współmałżonka po sporządzeniu testamentu na jego rzecz, może rzecz jasna skutkować odwołaniem tego testamentu. Jeżeli jednak w omawianej sytuacji do odwołania testamentu nie doszło, warto rozważyć jakie były tego powody. Mogło być bowiem w szczególności tak, że testator: a) z jakichś znanych sobie przyczyn nie zamierzał odwoływać testamentu i dojście niewiernego małżonka do spadku odpowiadało jego woli (w szczególności wybaczył zdradę uwzględnionemu w testamencie niewiernemu małżonkowi); b) podjął działania w celu odwołania testamentu, jednak odwołanie testamentu z powodu uchybień formalnych okazało się nieważne (np. postanowił odwołać testament przez sporządzenie nowego testamentu (art. 946 k.c.) i sporządził go podpisując się pod wydrukiem komputerowym zawierającym jego ostatnią wolę; c) miał zamiar odwołać testament lub wytoczyć powództwo o rozwód lub separację, jednak nie zdążył, gdyż zmarł. Odnosząc się do dwóch ostatnich przypadków można postawić tezę, że testament został sporządzony pod wpływem wady oświadczenia woli, tj. błędu. Warto bowiem przypomnieć, że w art. 945 § 1 pkt 2 k.c. ustawodawca nie stawia takich wymagań błędowi prawnie doniosłemu, jak czyni to w poświęconej błędowi regulacji zawartej w księdze pierwszej kodeksu cywilnego, tj. w art. 84 k.c. W szczególności błąd na gruncie art. 945 § 1 pkt 2 k.c. nie musi dotyczyć treści czynności prawnej; wystarczy, aby stanowił przyczynę sprawczą złożonego w testamencie oświadczenia woli. Testament będzie więc nieważny, jeżeli testator nie powołałby niewiernego małżonka do spadku, gdyby o niewierności wiedział. Dotyczy to oczywiście także przypadku, gdy testator, który w chwili sporządzania testamentu nie wiedział o zdradzie swego współmałżonka, zmarł i nie uzyskał wiedzy o tej okoliczności. Również wówczas może dojść do udanej próby „podważenia” testamentu z powołaniem się na błąd testatora, co na płaszczyźnie dowodowej będzie wymagało zrekonstruowania hipotetycznej woli testatora przez osoby mające w tym interes. Niewiernego małżonka chroni w omawianych przypadkach jedynie

upływ terminu pozwalającego na powołanie się na nieważność testamentu sporządzonego pod wpływem wady oświadczenia woli (art. 945 § 2 k.c.).

Należy jeszcze dodać, że postanowienie powołujące małżonka do spadku może być jednym z postanowień testamentowych; warto w związku z tym przypomnieć, że w przypadku, gdy wada oświadczenia woli dotyczy tylko określonego postanowienia testamentu, w nauce przyjmuje się na ogół, że zastosowanie znajduje art. 58 § 3 k.c.^[22]. Niezależnie jednak od tego, czy cały testament okaże się nieważny czy za nieważne zostanie uznane tylko postanowienie powołujące do spadku niewiernego małżonka, zastosowanie znajdą (odpowiednio do całego spadku lub udziału w spadku, który miał mu przypaść) przepisy o dziedziczeniu ustawowym, a więc przepisy uwzględniające dziedziczenie także przez małżonka spadkodawcy. Do dziedziczenia ustawowego niewierny małżonek powołany będzie oczywiście także w razie braku testamentu lub jego nieważności z innych przyczyn niż wada oświadczenia woli testatora.

Mając na uwadze przepisy regulujące dziedziczenie ustawowe, warto zwrócić uwagę na art. 939 § 1 k.c., na podstawie którego, w razie spełnienia przesłanek nim przewidzianych, małżonkowi ponad przysługujący mu udział w spadku przypada dodatkowa korzyść w postaci tzw. ustawowego zapisu naddziałowego. Jak wynika z art. 939 § 2 k.c., uprawnienie to nie przysługuje małżonkowi, jeżeli wspólne pożycie małżonków ustało za życia spadkodawcy. Jeżeli zatem z powodu niewierności małżonka (niezależnie od tego, czy uchybił on wierności rozumianej wężiej czy szerzej) dojdzie między małżonkami do faktycznej separacji, nie będzie miał on prawa do ustawowego zapisu naddziałowego.

Natomiast w przypadku, gdy spadkodawca za życia wystąpił o rozwód lub separację w winy drugiego małżonka (w szczególności z powodu dopuszczenia się przez niego zdrady małżeńskiej), a żądanie to było uzasadnione, może znaleźć zastosowanie instytucja wyłączenia małżonka od dziedziczenia ustawowego przewidziana w art. 940 k.c. Zależy to jednak od postawy pozostałych spadkobierców ustawowych powołanych do dziedziczenia w zbiegu z małżonkiem, tj. od tego, czy którykolwiek z nich wytoczy powództwo w tej sprawie i czy zostanie ono wytoczone przed upływem określonego przez ustawodawcę terminu. Zgodnie z panującym poglądem wyrok uwzględniający powództwo wytoczone przez spadkobiercę lub

²² Zob. np. Krzysztof Grzegorzczak, Konrad Osajda, „Komentarz do art. 945 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak (Warszawa: C.H. Beck, 2024), tezy 52-51.4 i powołana tam literatura.

spadkobierców (bądź ewentualnie przez prokuratora – art. 7 i 55 k.p.c.) ma charakter konstytutywny i wywołuje skutek *ex tunc*, a małżonek wyłączony od dziedziczenia nie tylko nie dziedziczy z ustawy, nie ma prawa do korzyści z art. 939 k.c., ale i traci prawo do zachowku^[23].

4 | Odsunięcie niewiernego małżonka od dziedziczenia ustawowego w testamencie

Małżonek, który wie o zdradzie współmałżonka i jej nie przebacza, może zdecydować się nie na wytoczenie powództwa o rozwód lub separację, lecz na sporządzenie testamentu, w którym odsuwa niewiernego małżonka od dziedziczenia. W analizowanym przypadku chodzi o dokonanie wydziedziczenia w rozumieniu potocznym, określanego też jako wydziedziczenie *sensu largo*, tj. polegającego na tym, że spadkodawca na mocy testamentu pozbawia spadkobiercę ustawowego przypadającego mu z mocy ustawy udziału w spadku^[24]. Wydziedziczenie to nie pozbawia wydziedziczonogo w ten sposób spadkobiercy, w szczególności małżonka, prawa do zachowku, z czego testator może zresztą nie zdawać sobie sprawy. Jak zwraca się uwagę w literaturze, tak rozumiane wydziedziczenie może być dokonane na dwa sposoby. Po pierwsze, może do niego dojść w sposób dorozumiany, tj. w drodze powołania do całego spadku innej osoby (innych osób) z pominięciem

²³ Zob. w szczególności zamiast wielu Małgorzata Łączkowska, „Komentarz do art. 940 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz*. Art. 450-1088, red. Maciej Gutowski (Warszawa: C.H. Beck, 2016), teza II.3 i IV.E.1-2 i powołana przez autorkę literatura. Przedmiotem dyskusji jest natomiast w nauce kwestia dopuszczalności stosowania art. 940 k.c. jako narzędzia służącego do pozbawienia małżonka spadkodawcy prawa do zachowku w przypadku, gdy z woli spadkodawcy wyrażonej w testamencie jego małżonek po spadkodawcy nie dziedziczy. W szczególności, zdaniem Witolda Borysiaka, art. 940 k.c. znajdzie w takim przypadku zastosowanie w drodze analogii – Witold Borysiak, „Komentarz do art. 940 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak (Warszawa: C.H. Beck, 2024), teza 13; odmienne stanowisko zajmuje np. Łączkowska, „Komentarz do art. 940 k.c.”, teza III.3.

²⁴ Zob. w szczególności Elżbieta Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe* (Warszawa: C.H. Beck, 2022), 118; Joanna Kuźmicka-Sulikowska, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski (Warszawa: C.H. Beck, 2023), teza 1.

spadkobiercy ustawowego. Po drugie, poprzez sporządzenie tzw. testamentu negatywnego (nie jest on uregulowany przepisami, lecz uważany w orzecznictwie i nauce za dopuszczalny), w którym spadkodawca wskaże, że wyłącza danego spadkobiercę ustawowego od dziedziczenia^[25].

Jeżeli małżonek skorzystał z pierwszego lub drugiego sposobu (czyli np. do całego spadku powołał swego brata albo w testamentie negatywnym, np. wskazał, że nie chce, aby jego żona cokolwiek po nim odziedziczyła), może, jak już zasygnalizowano wyżej, nie zdawać sobie sprawy z tego, że dokonane przez niego wydziedziczenie nie jest wydziedziczeniem w rozumieniu prawa spadkowego (art. 1008-1011 k.c.), a więc odsuniętemu od dziedziczenia małżonkowi będzie przysługiwało prawo do zachowku. Jeżeli tak było, oznacza to, że testator działał pod wpływem błędu (dokładniej: błędu co do prawa), a przy tym, jeżeli nie życzył sobie, aby niewierny małżonek otrzymał jakiejkolwiek korzyści związane z otwarciem spadku, zapewne nie sporządziłby testamentu tej treści, gdyby pod wpływem błędu nie działał. Wydawać by się zatem mogło, że testament został sporządzony pod wpływem błędu prawnie doniosłego, a w związku z tym jest nieważny. Wniosek taki rzecz jasna nie mógłby być zaakceptowany, gdyż prowadziłby do tego, że wydziedziczony małżonek dochodziłby do dziedziczenia ustawowego, a więc zyskiwałby ze spadku więcej niż te korzyści, które zapewnia mu zachówek. Można zatem stwierdzić, że skoro w opisanych okolicznościach zastosowanie art. 945 § 1 pkt 2 k.c. nie tylko nie zapewniałoby spadkodawcy ochrony przed skutkami prawnymi złożonego przez niego pod wpływem błędu oświadczenia woli, lecz wywoływałoby dla niego skutki bardziej niepożądane, niż z tego oświadczenia woli wynikające, z uwagi na mający chronić wolę testatora cel tego przepisu, błędu spadkodawcy nie można uznać za błąd prawnie doniosły.

5 | Wydziedziczenie niewiernego małżonka

W przypadkach wskazanych w art. 1008 k.c. spadkodawca może w testamentie wydziedziczyć zstępnych, małżonka i rodziców, tj. pozbawić te osoby zachowku (wydziedziczenie *sensu stricto*). W przywołanej regulacji

²⁵ Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, 118; zob. też w szczególności uchwała SN z 10.04.1975 r., III CZP 14/75, OSNCP 1976, nr 2, poz. 28.

ustawodawca przewidział trzy podstawy wydziedziczenia; chodzi mianowicie o przypadki, gdy uprawniony do zachowku: 1) wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego; 2) dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazie czci; 3) uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych. Każde z powyższych nagannych zachowań osoby uprawnionej do zachowku stanowi samodzielną podstawę wydziedziczenia, przy czym doniosłe skutki prawne ustawodawca wiąże z aktem ich przebaczenia przez spadkodawcę, bowiem w myśl art. 1010 § 1 k.c. spadkodawca nie może wydziedziczyć uprawnionego do zachowku, jeżeli mu przebaczył. Dokonanie skutecznego aktu przebaczenia jest przy tym o tyle ułatwione, że nie wyklucza go okoliczność, że w chwili przebaczenia spadkodawca nie miał zdolności do czynności prawnych; przebaczenie jest wówczas skuteczne, gdy nastąpiło z dostatecznym rozeznaniem (art. 1010 § 2 k.c.).

Ponieważ obowiązek wierności należy do obowiązków wynikających z małżeństwa (art. 23 zd. 2 k.r.o.), będącego przy tym jednym ze źródeł powstania więzi o charakterze rodzinnym^[26], jego naruszenie (niezależnie od tego, czy przyjmuje się węższe, czy szersze rozumienie pojęcia wierności małżeńskiej) należy w kontekście wydziedziczenia rozpatrywać na gruncie art. 1008 pkt 3 k.c. Wymaga przy tym podkreślenia, że w ramach przywołanej podstawy wydziedziczenia doniosłość prawną mają tylko takie przypadki niedopełniania względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych (w tym obowiązku wierności), które charakteryzuje „uporczywość”. Zgodnie z ugruntowanymi poglądami spadkobierca uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych wtedy, gdy jego zachowanie obejmuje łącznie dwa elementy. Pierwszy z nich polega na tym, że niedopełnianie obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy jest długotrwałe, ciągłe lub przynajmniej występuje powtarzalność czynności składających się na to postępowanie. Drugi polega na umyślności jego postępowania; umyślna wina spadkobiercy wyraża się przede wszystkim przez działanie podjęte z zamiarem bezpośrednim^[27]. Opisując ten element

²⁶ Por. Jerzy Ignatowicz, Mirosław Nazar, *Prawo rodzinne* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2016), 35.

²⁷ Tak w szczególności Grzegorz Wolak „O wydziedziczeniu z powodu uporczywego niedopełniania obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy” *Studia Prawnicze KUL*, nr 3 (2020): 360; zob. też np. Bogudar Kordasiewicz, „Zachówek”, [w:] *System Prawa Spadkowego*, t. X, *Prawo spadkowe*, red. Bogudar Kordasiewicz (Warszawa: C.H. Beck, 2013), 960; Adriana Tomczyk, *Skutki cywilnoprawne naruszenia norm moralnych między osobami bliskimi* (Warszawa: C.H. Beck, 2020), 253.

uporczywości wskazuje się też na określone nastawienie psychiczne spadkobiercy, tj. jego upór, zatwardziałość, złą wolę^[28]. Pierwszy z przywołanych elementów „uporczywości” określa się niekiedy w nauce jako element obiektywny, natomiast drugi jako element o charakterze podmiotowym^[29].

Naruszenie obowiązku wierności małżeńskiej w kontekście wydziedziczenia nie było dotąd w nauce przedmiotem obszerniejszych wypowiedzi. W literaturze dotyczącej tej tematyki zwraca się na ogół zazwyczaj jedynie uwagę na obowiązek wierności jako na jeden z obowiązków rodzinnych wynikających ze stosunku małżeństwa^[30], wskazując w niektórych wypowiedziach na dopuszczanie się zdrad małżeńskich jako zachowanie małżonka mieszące się w podstawie wydziedziczenia określonej w art. 1008 pkt 3 k.c.^[31] i wykluczając dopuszczalność wydziedziczenia z powodu zdrady jednorazowej^[32]. Jako inne, oprócz niewierności małżeńskiej, przykłady niedopełniania obowiązków rodzinnych przez małżonka wskazuje się w szczególności długotrwały brak zainteresowania i wsparcia w życiu codziennym, nieuzasadnione zerwanie pożycia małżeńskiego, naruszenie obowiązku wzajemnego informowania się o zdarzeniach, które mają istotne znaczenie z punktu widzenia dobra rodziny, chociażby odnosiły się do prywatnej sfery małżonka (m.in. aborcji, bezpłodności, poważnej choroby, odbycia kary pozbawienia wolności)^[33], długotrwałe nieprzyczynianie się do zaspokajania potrzeb rodziny, a także brak wzajemnej pomocy^[34]. Postawiono także tezę, że małżonek może być wydziedziczony z tej samej przyczyny, na podstawie której można byłoby uzyskać rozwód z jego winy^[35].

Mając na uwadze powyższe, należy zgodzić się z poglądem, że naruszenie obowiązku wierności, aby wyczerpywało podstawę wydziedziczenia

²⁸ Tak Paweł Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak (Warszawa: C.H. Beck, 2024), teza 25; zob. też Mariusz Załucki, *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym* (Warszawa: Oficyna, 2010), 386, 407.

²⁹ Zob. Załucki, *Wydziedziczenie*, 386, 407.

³⁰ Tak np. Kordasiewicz, „Zachówek”, 963; Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 23.

³¹ Tomczyk, *Skutki cywilnoprawne*, 254; zob. też np. Anna Sylwestrzak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. Małgorzata Balwicka-Szczyrba, Anna Sylwestrzak (LEX/el. 2024), teza 4.

³² Tak np., chociaż na gruncie art. 1008 pkt 1 k.c., Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 14.

³³ Tomczyk, *Skutki cywilnoprawne*, 254.

³⁴ Załucki, *Wydziedziczenie*, 407.

³⁵ *Ibidem*, 407.

wskazaną w art. 1008 pkt 3 k.c., nie powinno być jednorazowym aktem zdrady małżeńskiej. Małżonek będzie mógł zatem wydziedziczyć drugiego małżonka z powodu jego niewierności, gdy ten:

- a. swoim długotrwałym, ciągłym zachowaniem naruszał obowiązek wierności, np. gdy opuścił swego małżonka i zamieszkał z osobą, z którą pozostaje w intymnym związku lub
- b. dopuścił się szeregu zachowań naruszających obowiązek wierności, mających ten sam charakter (np. polegających na utrzymywaniu kontaktów intymnych z osobą trzecią bądź osobami trzecimi) lub – co jest przede wszystkim aktualne na gruncie wierności rozumianej szeroko – będących zachowaniami o różnorodnym charakterze.

Jak już była o tym mowa, jednorazowa niewierność (z powodu braku cechy „uporczywości”) nie może stanowić podstawy wydziedziczenia; nie znaczy to jednak, że na gruncie tej instytucji jest irrelevantna. Może być bowiem tak, że jednorazowa zdrada małżeńska w kumulacji z innymi naruszeniami obowiązków rodzinnych, których małżonek się dopuścił, będzie stanowiła zespół zachowań spadkobiercy kwalifikujący się jako uporczywe niedopełnianie względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych.

Na gruncie art. 1008 pkt 3 k.c. warto zwrócić uwagę na sytuację, polegającą na tym, że małżonek, który nie dochowywał wierności i porzucił współmałżonka związuąc się z inną osobą, następnie, zapadłszy na ciężką chorobę zapragnął do swego małżonka powrócić i domagał się od niego opieki, a po uzyskanej odmowie z tego powodu go wydziedziczył. Udzielając odpowiedzi na pytanie, czy wydziedziczenie jest skuteczne, należy wskazać, że w orzecznictwie i nauce postawa spadkodawcy, który własnej wyłącznej winy spowodował ustanie więzi rodzinnej między nim a spadkobiercą, jest na ogół traktowana jako okoliczność prowadząca do wykluczenia istnienia po stronie spadkodawcy uprawnienia do wydziedziczenia spadkobiercy na podstawie art. 1008 pkt 3 k.c.^[36] Na uzasadnienie

³⁶ Zob. np. wyrok SA w Warszawie z 16.11.2007 r., VI ACa 768/07, *Legalis* nr 420465; wyrok SN z 23.03.2018 r., I CSK 424/1, *LEX* nr 2510953; Załucki, *Wydziedziczenie*, 411; tenże, „Glosa do wyroku SA w Lublinie z 15.04.2015 r., I ACa 985/14” *Monitor Prawniczy*, nr 4 (2018): 218; Tomczyk, *Skutki cywilnoprawne*, 256; Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 25; tak też w odniesieniu do relacji między małżonkami Tomasz Sokołowski i Karol Szadkowski, którzy powyższego stanowiska nie podzielają w sferze relacji rodziców z dziećmi lub dalszymi zstępnymi – Tomasz Sokołowski, Karol Szadkowski „Komentarz do art. 1008 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny*,

tego stanowiska powoływana jest niekiedy zasada *nemo turpitudinem suam allegans auditur*; w oparciu o tę zasadę wskazuje się, że ten, kto zawinił zerwanie więzów rodzinnych, nie może ze swej niegodziwości wywodzić korzystnych dla siebie skutków prawnych^[37]. Powołując się na tę zasadę Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 23 marca 2018 r. stwierdził, że brak uzasadnienia do wymagania od żony opuszczonej przez męża dla innej kobiety, aby wspierała męża, gdy znalazł się on w potrzebie^[38]. Z kolei w wyroku z dnia 25 czerwca 2015 r. Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że w braku jednoznacznie negatywnej oceny etycznej postępowania spadkobiercy wobec spadkodawcy w niedopełnianiu względem niego obowiązków rodzinnych, zachowaniu spadkobiercy nie można przypisać cechy „uporczywości”^[39]. Odpowiedź na pytanie, czy we wskazanym na wstępie stanie faktycznym wydziedziczenie małżonka jest skuteczne, wymagałoby zapewne szczegółowej analizy składających się na niego elementów (w szczególności, czy porzucenie małżonka było długotrwałe). Analiza ta może w konkretnych okolicznościach prowadzić do wniosku, że małżonkowi wyłącznie winnemu zerwania więzów rodzinnych nie przysługuje uprawnienie do wydziedziczenia drugiego małżonka; wniosek ten można jednak uzasadnić inaczej niż za pomocą argumentacji przywołanej wyżej. Mianowicie nawiązując do poglądu Józefa Stanisława Piątowskiego, można twierdzić, że w danym stanie faktycznym żądanie od współmałżonka opieki jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (art. 5 k.c.), co oznacza, że małżonkowi nie przysługuje prawo do jej żądania, a współmałżonek nie ma obowiązku podjęcia się nad nim opieki.^[40] W konsekwencji, zachowania małżonka, polegającego na odmowie zaopiekowania się chorym małżonkiem, nie można zakwalifikować jako niedopełniania względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych.

Nasuwa się też pytanie, czy małżonek, który sam uchybia obowiązkowi wierności, może wydziedziczyć współmałżonka z powodu jego niewierności. Odpowiedź na nie nie jest łatwa, zważywszy w szczególności na to, że należałoby rozważyć, jakich konkretnie nagannych zachowań dopuścił się

t. III, *Komentarz*. Art. 627–1088, red. Maciej Gutowski (Warszawa: C.H. Beck, 2022), teza 16.

³⁷ Tak Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 25; pogląd ten podzielił Wolak, „O wydziedziczeniu”, 365; podobnie SN w wyroku z 23.03.2018 r., I CSK 424/1, LEX nr 2510953.

³⁸ I CSK 424/1, LEX nr 2510953.

³⁹ III CSK 375/14, LEX nr 1794316.

⁴⁰ Piątowski, „Prawa i obowiązki niemajątkowe”, 229.

każdy z małżonków, czy zachowania te miały podobną naturę, miały charakter długotrwały i czy mieściły się w niewierności rozumianej wąsko czy szeroko. Ograniczając się do przypadku wąsko rozumianej niewierności, polegającej na istnieniu długotrwałego romansu po jednej i drugiej stronie, a przy tym uwzględniając nieekwiwalentny charakter obowiązku wierności małżeńskiej, należałoby dojść do wniosku, że podstawa do wydziedziczenia niewiernej żony (męża) istnieje. Mało tego, małżonkowie mogą wydziedziczyć siebie nawzajem. Wydaje się jednak, że w rzadkich przypadkach konkretne okoliczności składające się na dany stan faktyczny mogą przemawiać za brakiem uprawnienia do wydziedziczenia współmałżonka, w szczególności z powodu braku uporczywości niedopełniania przez niego omawianego obowiązku rodzinnego. Inne uzasadnienie niemożności wydziedziczenia niewiernego małżonka przez równie mu niewiernego spadkodawcę opiera się na założeniu, że uprawnienie do wydziedziczenia jest prawem podmiotowym^[41]. Można w związku z tym zaryzykować twierdzenie, że dokonane przez spadkodawcę w konkretnych okolicznościach wydziedziczenie jego współmałżonka może być sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (art. 5 k.c.), a co za tym nieskuteczne i będzie jedynie rodzić skutki testamentu negatywnego. Tym bardziej, jak się zdaje, wskazane wyżej uzasadnienia niedopuszczalności wydziedziczenia niewiernego małżonka można by zastosować w innym kontrowersyjnym przypadku, tj. w przypadku niewierności na mocy porozumienia z drugim małżonkiem, zwalniającym go od obowiązku wierności. Wprawdzie bowiem obowiązek wierności wynika z przepisu bezwzględnie wiążącego (art. 23 k.r.o.), jednak nie wydaje się, aby w przypadku zgody współmałżonka na naruszenie tego obowiązku sankcja w postaci wydziedziczenia była sankcją sprawiedliwą (dodatkowym argumentem jest oczywiście zasada *volenti non fit iniuria*).

Należy też odnieść się do zagadnienia, czy można wydziedziczyć małżonka, którego zachowanie naruszające obowiązek wierności nie istnieje w chwili sporządzania testamentu (np. zakończył on już swój romans pozamałżeński, nawet z własnej inicjatywy). Zagadnienie dopuszczalności wydziedziczenia w przypadku nieistnienia podstawy wydziedziczenia

⁴¹ Wydziedziczenie za prawo podmiotowe spadkodawcy uznaje w szczególności Załucki, *Wydziedziczenie*, 444-451; Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 6. Koncepcję istnienia prawa podmiotowego spadkodawcy do wydziedziczenia poddała krytyce Elżbieta Niezbecka, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, *Spadki*, red. Andrzej Kidyba (Warszawa: Wolters Kluwer, 2015), teza 17.

wskazanej w art. 1008 pkt 3 k.c. w chwili sporządzania testamentu nie jest w nauce jednolicie rozstrzygane^[42]. Uważam, że na postawione wyżej pytanie należy udzielić co do zasady pozytywnej odpowiedzi, natomiast negatywnej oczywiście zawsze wtedy, gdy niewierność została małżonkowi przez spadkodawcę przebaczona. Przyłączam się również do poglądu, w myśl którego przyczyna wydziedziczenia wskazana w powołanym przepisie (tu: niewierność małżeńska) nie musi nadal istnieć w chwili otwarcia spadku, aby do skutecznego wydziedziczenia doszło^[43], jednak jej niewystępowanie w tej chwili (a więc zmiana postępowania wydziedziczonego po sporządzeniu testamentu) powinna skłaniać do szczególnie uważnego zbadania, czy postępowanie wydziedziczonego miało charakter uporczywy^[44].

Mając na uwadze zarówno katalog podstaw wydziedziczenia, jak i dostrzegając w literaturze możliwość wystąpienia w danym stanie faktycznym zbiegu tych podstaw^[45], należy stwierdzić, że niewierność małżeńską w jej szerokim ujęciu można będzie w niektórych przypadkach rozważać na gruncie wszystkich trzech punktów art. 1008 k.c. Zachowanie małżonka, polegające np. na rażącym naruszeniu czci drugiego małżonka, będzie mieścić się nie tylko w podstawie wydziedziczenia wskazanej w art. 1008 pkt 3 k.c., ale w punkcie 1 (jeżeli dochodzi do tego wbrew woli spadkodawcy) i 2. Natomiast przy węższym rozumieniu wierności, naruszenie tego obowiązku, polegające np. na romansie małżonka z osobą trzecią, będzie z reguły wpisywać się w podstawę wydziedziczenia przewidzianą w art. 1008 pkt 1 i 3 k.c. Odnosząc się w tym kontekście do podstawy wydziedziczenia wskazanej w art. 1008 pkt 1 k.c. można, chociaż raczej tylko teoretycznie, rozważyć przypadek, gdy spadkodawca z powodu dopuszczania

⁴² Za poglądem, że wydziedziczenie jest skuteczne tylko wtedy, gdy podstawa wydziedziczenia wskazana w art. 1008 pkt 3 k.c. istnieje w chwili sporządzania testamentu opowiada się np. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, 119; zob. też w szczególności uzasadnienie uchwały SN z 14.06.1971 r., III CZP 24/71, OSN 1972, nr 2, poz. 23; Jan Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990), 275. Przeciwno temu pogładowi wypowiada się np. Kordasiewicz, „Zachówek”, 964-965; Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 28.

⁴³ Zob. np. w tym kierunku wyrok SA w Poznaniu z 28.11.2013 r., I ACa 965/13, LEX nr 1403790; Kordasiewicz, „Zachówek”, 957; Kuźmicka-Sulikowska, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 7; Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 28; odmiennie przede wszystkim Gwiazdomorski, którego zdaniem jeżeli dany stan trwałby uzasadniający wydziedziczenie przestanie istnieć po wydziedziczeniu, a przed otwarciem spadku, wydziedziczenie traci moc – Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, 275.

⁴⁴ Tak Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 29.

⁴⁵ Zob. np. Księżak, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, teza 26.

się niewierności małżeńskiej wydziedzicza nie swego współmałżonka, lecz inną osobę uprawnioną do zachowku. Przykładowo, ojciec wydziedzicza córkę, która wdając się w związek pozamałżeński porzuciła męża i małoletnie dzieci i mimo napomnień spadkodawcy swojego zachowania nie zmienia. Wydaje się, że we wskazanym stanie faktycznym podstawa wydziedziczenia w postaci postępowania spadkobiercy wbrew woli spadkodawcy uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego jest spełniona.

6 | Oddalenie w całości lub części powództwa niewiernego małżonka o zachówek na podstawie art. 5 k.c.

W orzecznictwie i nauce analizowane jest zagadnienie dopuszczalności oddalenia w całości lub części powództwa o zachówek na podstawie art. 5 k.c. w związku ze sprzecznym z zasadami współżycia społecznego zachowaniem spadkobiercy wobec spadkodawcy. Nie wypracowano jak dotąd w tym zakresie jednolitego stanowiska, przekonuje jednak pogląd uznający zastosowanie w takich przypadkach instytucji nadużycia prawa podmiotowego za dopuszczalną (także po dodaniu do kodeksu cywilnego art. 997¹). Mając zwłaszcza na uwadze stanowisko (choć niejednolite) judykatury^[46] i pamiętając także o tym, że wierność małżeńską można rozumieć

⁴⁶ Zob. np. wyrok SN z 16.06.2016 r., V CSK 625/15, OSNC 2017, nr 4, poz. 45, w którym sąd ten stwierdził „Nie jest wyłączone obniżenie należności z tytułu zachowku na podstawie art. 5 k.c. z powodu sprzecznego z zasadami współżycia społecznego zachowania uprawnionego w stosunku do spadkodawcy” oraz postanowienie SN z 27.08.2020 r., V CSK 173/20, LEX nr 3053969, w którym wskazano, że „Zastosowanie art. 5 k.c. nie jest wykluczone także do spadkowych praw podmiotowych. Ocena sądu czy żądanie zapłaty sumy odpowiadającej wysokości zachowku stanowi nadużycie prawa nie powinna pomijać, że prawa osoby uprawnionej do zachowku służą urzeczywistnieniu obowiązków moralnych, jakie spadkodawca ma wobec swoich najbliższych. Pozbawienie osoby uprawnionej zachowku na mocy art. 5 k.c. może nastąpić jedynie w sytuacjach wyjątkowych, a zatem również nie objętych treścią art. 928 k.c. i art. 1008 k.c.; możliwe jest to również z powodu sprzecznego z zasadami współżycia społecznego zachowania uprawnionego w stosunku do spadkodawcy, jak również w stosunku do zobowiązanego do wypłaty zachowku”;

szeroko, nie można wykluczyć przypadku, że powództwo niewiernego małżonka o zapłatę zachowku zostanie w części lub nawet w całości oddalone z powodu sprzeczności żądania powoda z zasadami współżycia społecznego.

7 | Wnioski

Dokonana w niniejszym opracowaniu prezentacja możliwych skutków prawnych niewierności małżeńskiej w prawie spadkowym skłania do wniosku, że prawo to zapewnia dość szeroki wachlarz środków prawnych, których zastosowanie powoduje niekorzystne skutki prawne dla niedochowującego wierności małżonka spadkodawcy. Należy zaznaczyć, że są to nie tylko środki, z których może skorzystać w zasadzie jedynie sam spadkodawca (wydziedziczenie *sensu largo* i *sensu stricto* – art. 1008 k.c.); w określone narzędzia wyposażone są także inne osoby (przede wszystkim w ramach instytucji wyłączenia małżonka od dziedziczenia – art. 940 k.c.) oraz sąd (zastosowanie art. 5 k.c. w sprawie z powództwa niewiernego małżonka o zachówek). Skorzystanie z tych środków nie ma bynajmniej wymiaru symbolicznego, lecz powoduje po stronie pozostałego przy życiu małżonka utratę prawa do spadku, zachowku lub całkowitą albo częściową niemożność realizacji roszczenia o zachówek. Istnienie możliwości wystąpienia nie tylko na gruncie prawa rodzinnego, ale i prawa spadkowego ujemnych konsekwencji dotyczących małżonka naruszającego jeden z podstawowych obowiązków wynikających z zawarcia małżeństwa, jakim jest obowiązek wierności, należy uznać za zasadne. Kończąc, warto przytoczyć myśl Bronisława Czecha, który zauważa, że obowiązek wierności „w jakimś sensie” trwa nawet pewien czas po śmierci małżonka, ponieważ w obyczajowości naszego kręgu cywilizacyjnego niejednokrotnie

zob. też np. wyrok SN z 28.03.2018 r., IV CNP 10/17, LEX nr 2525387. W literaturze za dopuszczalnością stosowania art. 5 k.c. do roszczenia o zachówek ze względu na okoliczności istniejące na płaszczyźnie stosunków między spadkobiercą a spadkodawcą opowiada się np. Tomczyk, *Skutki cywilnoprawne*, 256-259; Paweł Księżak, „Komentarz do art. 991 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak (Warszawa: C.H. Beck, 2024), teza 54. Na temat poglądów orzecznictwa i nauki na omawiany temat zob. szerzej zamiast wielu np. Joanna Kuźmicka-Sulikowska, „Komentarz do art. 991 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski (Warszawa: C.H. Beck, 2023), teza 7.

źle jest widziane związanie się wdowy (wdowca) z inną osobą zbyt szybko po śmierci współmałżonka^[47]. I chociaż, zważywszy na całokształt okoliczności określonej sprawy, można sobie wyobrazić np. częściowe oddalenie powództwa żony o zachówek po zmarłym mężu na podstawie art. 5 k.c., gdy „W jeden miesiąc, nim jeszcze słony osad łez nieszczerých z zaczerwienionych powiek jej ustąpił, została żoną innego!”^[48], to jednak należy uznać, że takie zachowanie nie stanowiłoby naruszenia obowiązku wierności małżeńskiej (który nie może istnieć dłużej niż sam związek małżeński), lecz przyjętych powszechnie reguł postępowania dotyczących szacunku dla pamięci zmarłego małżonka^[49].

Bibliografia

- Borysiak Witold, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Jacek Wierciński. Warszawa: Lexis Nexis, 2014.
- Borysiak Witold, „Komentarz do art. 928 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Borysiak Witold, „Komentarz do art. 940 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Czech Bronisław, „Wierność małżeńska a kwestia winy rozkładu pożycia” *Przegląd Sądowy*, nr 5 (2007): 5–24.
- Czech Bronisław, „Z problematyki winy rozkładu pożycia małżeńskiego w związku z obowiązkiem wierności małżeńskiej”, [w:] *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, red. Marcin Kosek, Jerzy Stryk. 45–72. Warszawa: C.H. Beck, 2008.

⁴⁷ Bronisław Czech, „Z problematyki winy rozkładu pożycia małżeńskiego w związku z obowiązkiem wierności małżeńskiej”, [w:] *W trosce o rodzinę. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Wandy Stojanowskiej*, red. Marcin Kosek, Jerzy Stryk (Warszawa: C.H. Beck, 2008), 45, przyp. 2.

⁴⁸ William Szekspir, *Hamlet*, tłum. Józef Paszkowski (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1984), 36.

⁴⁹ Podobnie Krajewski, który odnosząc się do wypowiedzi Czecha stwierdza, że „tak szeroko rozumiany obowiązek dochowania wierności małżeńskiej opiera się jedynie na normach obyczajowych i moralnych, nie wynika zaś z obowiązujących przepisów prawa, nawet gdyby interpretować je skrajnie szeroko” – Krajewski, *Prawa i obowiązki*, 328.

- Fras Mariusz, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, red. Mariusz Fras, Magdalena Habdas. Wolters Kluwer, 2023, Lex/el.
- Gajda Janusz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Akty stanu cywilnego. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck, 2002.
- Gajda Janusz, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski. Warszawa: C.H. Beck, 2023.
- Grzegorzczak Krzysztof, Konrad Osajda, „Komentarz do art. 945 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Gwiazdomorski Jan, *Prawo spadkowe w zarysie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1990.
- Ignatowicz Jerzy, „Wspólne pożycie i współdziałanie dla dobra rodziny”, [w:] Jerzy Ignatowicz, Mirosław Nazar, *Prawo rodzinne*. 224–226. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.
- Ignatowicz Jerzy, Mirosław Nazar, *Prawo rodzinne*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.
- Jadczak-Żebrowska Marta, *Prawa i obowiązki małżonków*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.
- Kordasiewicz Bogudar, „Zachowek” [w:] *System Prawa Spadkowego*, t. X, *Prawo spadkowe*, red. Bogudar Kordasiewicz. 940–1028. Warszawa: C.H. Beck, 2013.
- Krajewski Radosław, *Prawa i obowiązki seksualne małżonków. Studium prawne nad normą i patologią zachowań*. Warszawa: Oficyna, 2009.
- Księżak Paweł, „Komentarz do art. 991 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Księżak Paweł, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Kuźmicka-Sulikowska Joanna, „Komentarz do art. 991 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski. Warszawa: C.H. Beck, 2023.
- Kuźmicka-Sulikowska Joanna, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski. Warszawa: C.H. Beck, 2023.
- Łączkowska Małgorzata, „Komentarz do art. 940 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz. Art. 450-1088*, red. Maciej Gutowski. Warszawa: C.H. Beck, 2016.
- Ogrodnik-Kalita Agnieszka, „Wierność w czasach cyfrowej zarazy, czyli o prawach i obowiązkach małżeńskich w dobie sztucznej inteligencji i nowych technologii” *Prawo i Więź*, nr 4 (2023): 399–418.
- Olejniczak Adam, *Materialnoprawne przestanki udzielenia rozvodu*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1980.

- Pawliczak Jakub, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Maciej Domański, Jerzy Słyk. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Piątowski Józef Stanisław, „Prawa i obowiązki niemajątkowe”, [w:] *System prawa rodzinnego*, red. Józef Stanisław Piątowski. 228–250. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo, 1985.
- Skowrońska-Bocian Elżbieta, *Prawo spadkowe*. Warszawa: C.H. Beck, 2022.
- Smyczyński Tadeusz, „Prawa i obowiązki małżonków”, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. XI, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. Tadeusz Smyczyński. 214–241. Warszawa: C.H. Beck, 2014.
- Sokołowski Tomasz, „Komentarz do art. 23 k.r.o.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Henryk Dolecki, Tomasz Sokołowski. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013.
- Sokołowski Tomasz, Karol Szadkowski „Komentarz do art. 1008 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny*, t. III, *Komentarz. Art. 627–1088*, red. Maciej Gutowski. Warszawa: C.H. Beck, 2022.
- Stolarek Dorota, „Cudzołóstwo. Uwagi na tle regulacji rozwodowej Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego” *Palestra*, nr 9–10 (2013): 111–124.
- Sylwestrzak Anna, *Skutki prawne separacji małżonków*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2007.
- Sylwestrzak Anna, „Komentarz do art. 1008 k.c.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. Małgorzata Balwicka-Szczyrba, Anna Sylwestrzak. LEX/el. 2024.
- Szekspir William, *Hamlet*, tłum. Józef Paszkowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1984.
- Tomczyk Adriana, *Skutki cywilnoprawne naruszenia norm moralnych między osobami bliskimi*. Warszawa: C.H. Beck, 2020.
- Wolak Grzegorz, „O wydziedziczeniu z powodu uporczywego niedopełniania obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy” *Studia Prawnicze KUL*, nr 3 (2020): 355–374.
- Załucki Mariusz, *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*. Warszawa: Oficyna, 2010.
- Załucki Mariusz, „Głosa do wyroku SA w Lublinie z 15.04.2015 r., I ACa 985/14” *Monitor Prawniczy*, nr 4 (2018): 216–218.

